

COMORI ALE ORTODOXIEI

EXPLORĂRI TEOLOGICE
ÎN SPIRITUALITATEA
LITURGICĂ ȘI FILOCALICĂ

† DANIEL
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

COMORI ALE ORTODOXIEI

EXPLORĂRI TEOLOGICE
ÎN SPIRITUALITATEA
LITURGICĂ ȘI FILOCALICĂ

Ediția a II-a,
revizuită și îmbogățită

Editura BASILICA a Patriarhiei Române
București • 2021

EDITOR COORDONATOR

Ion-Dragoș Vlădescu

REDACTOR

Mihai Salvan

VERIFICAREA TERMENILOR DIN GREACA VECHIE

Petru Molodeț

CORECTOR

Elena Tăbuș

TEHNOREDACTARE ȘI COPERTĂ

Constantina Cristea

Ilustrație copertă:

*„Sfânta Treime” – icoană mozaic
din Salonul „Sfinților Români”
al Reședinței Patriarhale din București,
realizată de Daniel Codrescu*

Reproducerea integrală sau parțială a textului, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă (ex. scanare, xeroxare, transpunere în format electronic sau audio), punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără acordul scris al Editurii BASILICA a Patriarhiei Române reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DANIEL, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române

Comori ale Ortodoxiei: explorări teologice în spiritualitatea
liturgică și filocalică / Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe
Române. - Ed. a 2-a, rev. și îmbog.. - București: Basilica, 2021
ISBN 978-606-29-0199-8

CUVÂNT ÎNAINTE

Pentru a citi cu folos cartea *Comori ale Ortodoxiei* trebuie să avem ca lumină pentru suflet cuvintele Mântuitorului Iisus Hristos: „unde este *comoara ta*, acolo este și inima ta” (*Luca* 12, 34) și cântarea liturgică ortodoxă: „Am văzut *lumina cea adevărată*, am primit Duhul Cel ceresc, am aflat *credința cea adevărată*, nedespărțitei Sfintei Treimi închinându-ne, că Aceasta ne-a mântuit pe noi”.

Volumul de față conține studii, articole, conferințe și meditații elaborate în anii de doctorat în România (București), Franța (Strasbourg) și Germania (Freiburg im Breisgau), precum și în anii de profesorat la Geneva, București și Iași. Unele dintre aceste lucrări au fost scrise inițial în limba română, altele în engleză, franceză sau germană, potrivit cu cerințele contextului, unele fiind publicate apoi și în reviste teologice românești.

În vederea publicării lor acum într-un volum tematic, am modificat titlurile inițiale pentru a fi mai bine adaptate la tematica generală a volumului și pentru a-i da acestuia coerență. Textul inițial a fost revizuit, îmbogățit și adaptat pentru a fi mai actual și mai accesibil cititorilor.

Cartea *Comori ale Ortodoxiei* scoate în evidență bogăția spirituală a vieții creștine ortodoxe, luminile existențiale, vindecătoare și mântuitoare ale credinței în Hristos Domnul prin Care ne-a fost descoperită taina iubirii veșnice a Preasfintei Treimi și dăruită posibilitatea vieții veșnice – comoara care nu pierde niciodată.

Față de ediția întâi, tipărită în anul 2007 (Ed. Trinitas, Iași), ediția a doua a acestui volum a fost revizuită și îmbogățită cu 10 studii și articole și o publicăm cu speranța pastorală și misionară că lectura ei va îndemna pe cititorul confruntat cu umbrele și vidul secularizării să caute mai intens sfințenia și să adune în suflet cât mai multe comori de lumină harică din luminile necreate și neînserate ale Împărăției cerurilor care tainic se află prezente în credința și viața Bisericii, dar ele ni se dăruiesc potrivit intensității dreptei credințe și iubirii noastre față de Dumnezeu și față de semenii noștri.

† DANIEL

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

CUPRINS

<i>Cuvânt înainte</i>	5

Partea întâi

LUMINA COMORILOR DIN INIMI

CAPITOLUL I: UMBRE ȘI LUMINI	
ÎNTR-O LUME SECULARIZATĂ	9
I.1. Criza spirituală de azi	9
I.2. Pentru creștin, timpul rugăciunii este timp înveșnicit	10
I.3. Tentația căutării Infinitului în lucrurile finite, cu pasiune infinită	11
I.4. Criza – motivație pentru înnoire spirituală	12
I.5. Trebuie intensificată viața spirituală a comunităților creștine	13
I.6. În Biserică, fiecare credincios are ceva de învățat de la ceilalți	14
I.7. Ne împărtășim cu Sfintele Taine pentru a primi puterea Crucii și a Învierii lui Hristos	15
I.8. Marea taină a persoanei evlavioase care ne transmite credința și care ne ajută să o facem mai intensă	16
I.9. Sfântul Duh lucrează în mod foarte creator prin tinerii credincioși	17
I.10. Să redescoperim comorile de lumină netrecătoare ale credinței	18
CAPITOLUL II: LUMINILE ORTODOXIEI,	
COMORI DE FRUMUSEȚE	21
II.1. Frumusețea temelior solide	21
II.2. Frumusețea fidelității neîntrerupte	22
II.3. Frumusețea iubirii față de Sfânta Treime	23
II.4. Frumusețea iubirii față de smerenia divină	24
II.5. Frumusețea celebrării prezenței lui Hristos în Liturghie	25
II.6. Frumusețea pasiunii pentru sfințenie	26

CUPRINS

CAPITOLUL III: COMORILE CUVÂNTULUI DIN CUVINTELE SCRIPTURII	28
III.1. Luminile Bibliei în Biserica Ortodoxă	28
III.2. Conținutul Bibliei: taina Persoanei lui Hristos Cel Răstignit și Înviat	29
III.3. Menirea Bibliei: a fi un mijloc divino-uman de comunicare și de comuniune	30
III.4. Scriptura cea una, citită și receptată în multe moduri	31
CAPITOLUL IV: DOGMELE CREDINȚEI, COMORI DE BUCURIE	35
IV.1. Sensul bucuriei creștine	35
IV.2. Dogma creației și bucuria darului	36
IV.3. Dogma răscumpărării și bucuria jertfei	38
IV.4. Dogma Învierii și bucuria vieții înnoite	41
IV.5. Bucuria creștină, roadă a Duhului Sfânt și arvună a vieții veșnice	45
IV.6. Bucuria în viața Bisericii Ortodoxe	46
CAPITOLUL V: NORMELE BISERICII, COMORI DE LIBERTATE	52
V.1. Libertatea omului în lumina antropologiei teologice și spirituale ortodoxe	52
V.1.1. <i>Libertatea este constitutivă chipului lui Dumnezeu în om</i>	52
V.1.2. <i>Libertatea, premisa unei comuniuni personale adevărate</i>	53
V.1.3. <i>Libertatea este dar al lui Dumnezeu ce se împlinește prin maturizare spirituală permanentă</i>	56
V.1.4. <i>Păcatul lui Adam, cădere din starea de comuniune și pervertire a libertății</i>	59
V.1.5. <i>Iisus Hristos – împlinirea libertății în iubirea divino-umană</i>	63
V.2. Asceză și libertate în viața spirituală a Bisericii	66
V.3. Responsabilitate și libertate la nivelul structurilor eclesiale	74
V.4. Păstorul cel bun – slujitor al lui Hristos și iconom al tainelor lui Dumnezeu	80
V.5. Ascultarea și libertatea în actul teologic eclesial	84
V.6. Unitate și libertate în relația Bisericii locale – Bisericii universale. Primat și sinodalitate, autocefalie și sobornicitate	90
V.7. Autocefalia bisericească: unitate de credință și libertate de conducere	97
V.7.1. <i>Autocefalia – notă caracteristică a Ortodoxiei</i>	97
V.7.2. <i>Drepturile unei Biserici Autocefale</i>	101
V.7.3. <i>Condițiile obținerii autocefaliei</i>	103
V.7.4. <i>Scopul autocefaliei: comuniunea bisericească fraternă sau unitate în libertate responsabilă</i>	104

v.8. Biserica în lume și lumea în Biserică. Problema libertății într-o societate secularizată	107
CAPITOLUL VI: TIMP ÎNVEȘNICIT ÎN COMORI NETRECĂTOARE	112
VI.1. Considerații asupra originii și esenței timpului în învățătura ortodoxă	112
VI.2. Timpul – concretizare a trecerii spre plenitudine	115
VI.3. Valoarea timpului în iconomia mântuirii	117
VI.4. Valoarea timpului în viața Bisericii și a credinciosului	120
VI.4.1. <i>Timpul pocăinței sau răscumpărarea timpului „pierdut”</i>	124
VI.4.2. <i>Timpul despătimirii</i>	126
VI.4.3. <i>Timpul rodirii și al împlinirii vocației</i>	126
VI.4.4. <i>„Sfârșit creștinesc” sau timpul trecerii la viața veșnică</i>	128
CAPITOLUL VII: LUMINA NETRECĂTOARE, HRANĂ PENTRU OM Înțelesul și folosul postului	131
CAPITOLUL VIII: POSTUL – LUMINĂTOR AL BOTEZULUI	136
CAPITOLUL IX: CĂLĂTORIE SFÂNTĂ PENTRU COMORI SFINTE Înțelesul și folosul pelerinajului	142
IX.1. Principalele motive ale pelerinajului	142
IX.2. <i>Semnificațiile spirituale</i> profunde ale pelerinajului arată în același timp folosul său spiritual atât pentru viața personală a pelerinului, cât și pentru viața Bisericii în general	143
IX.2.1. <i>Pelerinajul – căutare și experiență a sensului sacru al existenței</i>	143
IX.2.2. <i>Pelerinajul – înnoire și îmbogățire a vieții spirituale</i>	145
IX.2.3. <i>Pelerinajul – eveniment misionar</i>	147
Partea a doua LUMINA CEREASCĂ A VIEȚII LITURGICE ORTODOXE	
CAPITOLUL I: LITURGHIA ORTODOXĂ, LUMINĂ PENTRU VIAȚĂ	151

CUPRINS

CAPITOLUL II: SFÂNTA TAINĂ A CUNUNIEI	
Temelia familiei creștine	156
CAPITOLUL III: SĂRBĂTOAREA PAȘTILOR	
Nume și istorie	167
III.1. Paștele iudaic și Paștele creștin. Legătură și deosebire	167
III.2. Evoluția sărbătorii Sfințelor Paști în Biserică	170
III.3. Modul de serbare a Paștilor	172
CAPITOLUL IV: ÎNVIERE ȘI PAȘTI	
ÎN ORTODOXIE	175
IV.1. Sărbătoarea Paștelui, inima Ortodoxiei	175
IV.2. Unitatea fundamentală dintre Cruce și Înviere	175
IV.3. Învierea, desăvârșire și sens ultim al întregii realități create	177
IV.4. Învierea și persoana umană	177
IV.5. Învierea, materia și viața în trup	178
IV.6. Învierea, istoria și cosmosul	178
IV.7. Biserica, „laborator” al învierii și anticipare a Împărăției lui Dumnezeu	179
CAPITOLUL V: SFINTELE PAȘTI,	
ICOANA VIEȚII VEȘNICE	
Înțelesul Slujbei Învierii	181
V.1. Slujba Învierii începe în afara bisericii, pentru că această slujbă este icoana Învierii de obște și a Judecării de Apoi	181
V.2. Slujba Sfințelor Paști continuă în biserică, deoarece biserica este icoana Ierusalimului ceresc, a Împărăției cerurilor	188
CAPITOLUL VI: LUMINA CRUCII – ÎNVIEREA	192
CAPITOLUL VII: ÎNVIEREA LUI HRISTOS,	
LUMINA SFÂNTULUI BOTEZ	197
CAPITOLUL VIII: ÎNVIEREA LUI HRISTOS,	
LUMINA SFINTEI EUHARISTII	205
CAPITOLUL IX: SFÂNTUL ȘI MARELE MIR	
Înțelesul și folosul lui	213
IX.1. Semnificația momentului sfințirii Marelui Mir	213
IX.2. Semnificația uleiului și a ungerii în Sfânta Scriptură	215

IX.3. Înțelesul și folosul Sfântului Mir în viața Bisericii	218
IX.4. Semnificația rânduielii de preparare și sfințire a Marelui Mir	219
IX.5. Istoricul Sfințirii Marelui Mir în Biserica Ortodoxă	221
IX.6. Sfințirea Marelui Mir în Biserica Ortodoxă Română	224
CAPITOLUL X: LUMINILE DE PE MORMINTE	
Înțelesul și folosul rugăciunilor pentru morți	227
CAPITOLUL XI: LUMINILE POCĂINȚEI	
ȘI ALE IERTĂRII PĂCATELOR	242
XI.1. Păcatul și pocăința	242
XI.2. Mântuirea: eliberare și vindecare de păcat și de moarte	244
XI.3. Legătura dintre Taina Pocăinței și Taina Euharistiei	248
CAPITOLUL XII: SFINȚENIA:	
LUMINA ȘI ODIHNA VIEȚII VEȘNICE	253
XII.1. Iisus Hristos – <i>Unus-Sanctus</i> este legătura dintre Preasfânta Treime și Biserica – <i>Una Sancta</i>	253
XII.2. Căutarea, primirea și cultivarea sfințeniei	257

Partea a treia

LUMINA LUI HRISTOS ȘI A BISERICII

CAPITOLUL I: IUBIREA – IZVOR DE LUMINĂ	265
I.1. Taina izvoarelor de iubire sfântă	265
I.2. Definiția omului și viața spirituală	267
I.3. Spiritualitatea, Biserica și lumea	270
CAPITOLUL II: FAMILIA CREȘTINĂ ÎNTRE SFINȚENIE,	
SUFERINȚĂ ȘI SPERANȚĂ	274
II.1. Iubirea din familie – icoană a iubirii divine	274
a) <i>Familia – începutul omenirii</i>	274
b) <i>Iisus Hristos restabilește sfințenia familiei</i>	277
II.2. Biserica sfințește familia, iar familia întărește Biserica	279
II.3. Suferință și speranță în familia de azi	280

CUPRINS

CAPITOLUL III: IISUS HRISTOS, VIAȚA ȘI LUMINA LUMII O perspectivă teologico-spirituală ortodoxă	284
III.1. Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Creator al Vieții lumii	284
III.2. Iisus Hristos este Viața lumii pentru că în El viața divină participă deplin la viața lumii și viața omenească la viața dumnezeiască	291
CAPITOLUL IV: LUMINILE MÂNTUIRII ÎN BISERICĂ	307
IV.1. Restaurarea naturii umane și restabilirea filiației divine prin har	311
IV.2. Îndumnezeirea naturii umane și comuniunea Bisericii	315
IV.3. Sfințirea creației prin Biserică	317
CAPITOLUL V: CREDINȚA ÎN SFÂNTA TREIME ESTE LUMINA VIEȚII BISERICII	319
V.1. Darul înfierii și paternitatea spirituală	320
V.2. Dogma Sfintei Treimi – baza eclesiologiei ortodoxe	321
V.3. Sfânta Treime – izvorul vieții și al unității Bisericii	323
CAPITOLUL VI: HRISTOS, LUMINA LITURGHIEI ȘI A ARTEI CREȘTINE	327
VI.1. Unitatea și diversitatea creației lui Dumnezeu	328
VI.2. Hristos – centrul unificator al Sfintei Scripturi	330
VI.3. Hristos – centrul unificator al vieții liturgice	333
VI.4. Hristos – centrul unificator al artei creștine	335
CAPITOLUL VII: LITURGHIE EUHARISTICĂ ȘI FILANTROPIE SOCILĂ	339
VII.1. Unitatea dintre Liturghie și Filantropie în Persoana și lucrarea Mântuitorului nostru Iisus Hristos	339
VII.2. Unitatea dintre Euharistia liturgică și filantropia socială arătată în Persoana și lucrarea lui Iisus Hristos este o constantă, atât în Biserica Sfinților Apostoli, cât și a Sfinților Părinți	342
VII.3. Necesitatea refacerii și cultivării unității dintre Liturghie și filantropie astăzi	345
CAPITOLUL VIII: PREZENȚA LUI HRISTOS ÎN VIAȚA NOASTRĂ Meditație teologico-spirituală	349
VIII.1. Bucuria de a fi creștin	349
VIII.2. Dificultatea de a fi creștin	350
VIII.3. Moduri de realizare a urmării lui Hristos	353

CAPITOLUL IX: CHIPUL DUMNEZEULUI CELUI NEVĂZUT ARĂTAT ÎN DUHUL SFÂNT	358
IX.1. Creatorul lumii văzute și nevăzute	358
IX.2. Omul – chip creat după Chipul necreat	360
IX.3. Iisus Hristos – izvorul și chipul vieții veșnice pentru lume	362
IX.4. Biserica lui Hristos Celui Înviat – icoană a Împărăției Tatălui, Fiului și Sfântului Duh	364
CAPITOLUL X: PĂCAT ȘI CULPABILITATE DINTR-O PERSPECTIVĂ ORTODOXĂ	370
X.1. Introducere	370
X.2. Puncte de referință	371
X.3. Păcatul întunecă chipul lui Dumnezeu în om și îl împiedică pe acesta să ajungă la asemănarea cu Dumnezeu	373
X.4. Moartea, consecință a păcatului și pedagogie a compasiunii divine	376
X.5. Natura umană îmbolnăvită de păcatul lui Adam a fost vindecată de și prin Hristos	378
CAPITOLUL XI: FILOSOFIA LUMINILOR ȘI LUMINA FILOCALIEI Rațiune suficientă și rațiune rugătoare în secolul al XVIII-lea	382
XI.1. Introducere	382
XI.2. Rațiunea umană – unica măsură a conștiinței	383
XI.3. Statutul rațiunii în <i>Filocalie</i>	385
XI.4. Critica filocalică a rațiunii filosofice autosuficiente	395

Partea a patra
ICOANELE ORTODOXE,
OGLINZI ALE LUMINII VEȘNICE

CAPITOLUL I: ICOANA ORTODOXĂ, SIMBOL DE CREDINȚĂ VIZUAL	403
CAPITOLUL II: ICOANA ORTODOXĂ, PRIVIRE DUHOVNICEASCĂ ÎN ÎMPĂRĂȚIA CERURILOR	407
II.1. Icoana – vedere în credință a Împărăției lui Dumnezeu	407
II.2. Mesajul iconografiei ortodoxe	409

CUPRINS

CAPITOLUL III: ICOANA ORTODOXĂ, CHEMARE LA RUGĂCIUNE ȘI SFINȚENIE	411
CAPITOLUL IV: VOCAȚIA MISIONARĂ A ICONOGRAFIEI ORTODOXE	415
CAPITOLUL V: DIMENSIUNEA PASCALĂ A PICTURII BISERICEȘTI ORTODOXE	418
v.1. Cuvânt și icoană, Scriptură și pictură în lumina Învierii lui Hristos	418
v.2. Lumina și slava Învierii au fost anticipate în Schimbarea la față a Domnului	419
v.3. De ce Biserica Ortodoxă nu a respectat cronologia Noului Testament când a fixat în calendar sărbătoarea Schimbării la față a Domnului [...]?	420

Partea a cincea

COMORI ALE MUZICII SACRE

CAPITOLUL I: MUZICA LITURGICĂ, LUCRARE MISIONARĂ A BISERICII	425
CAPITOLUL II: PSALMODIA, RESPIRAȚIA RUGĂCIUNII	427
CAPITOLUL III: LUMINA COLINDELOR	430
CAPITOLUL IV: COLINDUL SFÂNT ȘI BUN	434
v.1. De ce se cântă colindele în cor?	434
v.2. De ce este colindul sfânt și bun?	435
CAPITOLUL V: CULTURA POPULARĂ A COLINDELOR. Tradiție și înnoire	437
v.1. Colindele – cultură populară de inspirație religioasă: credință profundă exprimată în cuvinte simple.....	437
v.2. Colindele creează comuniune sincronică (între contemporani) și diacronică între generații.	440

v.3. Colindele au aprofundat și transmis o cultură a bucuriei și a dărnicii.....	441
v.4. Colindele sunt lucrare misionară comună a clerului și mirenilor pentru păstrarea și promovarea culturii românești.....	441
<i>Notă explicativă asupra textelor inițiale</i>	443